

بنیاد فرهنگی کهزاد

این مقاله که در شماره اول، سال اول مجله آریانا در سال 1321 به نشر رسیده بود به مناسبت سی و چهارمین سال وفات علامه استاد احمد علی کهزاد به علاقمندان تاریخ کشور ما تقدیم میگردد.

داکتر فریار کهزاد

5 قوس 1396

بنیاد فرهنگی کهزاد

لاجورد

و

رول آن در تاریخ مراودات آریانا
با کشور های غربی آسیا

احمد علی کهزاد

1321

لاجورد

و

رول آن در تاریخ مراودات آریانا با کشورهای غربی آسیا

در نتیجه پاره‌ئی تجسساتی که بار اول در سال 1936 از طرف علمای فرانسوی در سیستان افغانستان به عمل آمد و اولین تحقیقات علمی است که تا حال در زمینه قبل تاریخ در خاک کشور ما اجرا شده است، عجالتاً مظاهر مدنیت هزار اول ق.م. بصورت قطع و یقین و آثار مدنیت دو هزار و سه هزار ق.م. بطور مقایسه پیدا شده و زمینه امیدواری بصورت بارز مشهود گردیده که شواهد مدنیت 4، 5 هزار سال ق.م. از این جا و سائر نقاط مملکت ما هم کشف خواهد شد.

علمای قبل تاریخ از روی کشفیات خود این عقیده مسلم را پیدا کرده اند که 4-5 هزار سال ق.م. مدنیت بزرگی از سند گرفته تا نیل در تمام این حصه آسیا رواج داشت. این نظریه به اساس شواهدی استوار است که از تمام این قطعه وسیع پیدا شده و در چهار گرد افغانستان در حوزه اندوس (سند)، در حوزه مرجیان (مرو)، در نال و جاله وان (بلوچستان) و در تپه های جیان و سیالک (ایران) بدست آمده است. «سر اورل استن» و «سر جان مارشال» و «موسیو گیرشمن» و دیگر کسانی که در این گونه مسایل نظریات صائب دارند، میگویند که قلمرو طبیعی افغانستان با داشتن حوزه های سه رودخانه بزرگ و تاریخی اندوس (سند)، اکسوس (آمو دریا) و اتیمندروس (هیرمند) منطقه ئی بوده که در تشکیل مدنیت این دوره، مخصوصاً در انتشار و ارتباط پهلوه‌های مختلف آن بیکدیگر رول خیلی مهم و اساسی بازی کرده است. در این مقاله وارد نظریات خصوصی این علما و جمعی دیگر شده نمیتوانیم، هر کدامش مبحثی است جداگانه و در اطراف آنها نگارشاتنی بعمل خواهیم آورد.

عجالتاً میخواهیم همین موضوع یعنی شمولیت خاک آریانا را در ین مدنیت باستانی و بزرگ و اهمیت مراودات تجارتنی مملکت خود را با کشورهای همسایه و دور افتاده به شهادت وجود یکی از محصولات طبیعی یعنی لاجورد بدخشان ثابت نماییم.

خوانندگان گرامی همه مطلع اند که در حصه علیای دره جرم بدخشان، در نزدیکی دهکده ئی که «فرگامو» نام دارد و به دره کوچک و شاداب «کران» پیوست است،

سنگ براق و نیلگونی پیدا میشود که آنرا «لاجورد» گویند. از «بهارک» و «جرم» در امتداد مجرای خروشان «کوکچه» تا دهکده «فرگامو» و بعد از آن تا دره کوچک «کران» که از آنجا راهی بطرف دره های نورستان رفته است، به سواری اسپ تردد میشود و کوتل «منجان» حصه علیای دره «جرم» را از راه «شیوانه بابا» به دره «لندی سین» نورستان وصل میکند. بعد از دهکده «فرگامو» به فاصله یک روزه راه پیاده بطرف راست سواحل «کوکچه» معدن لاجورد در بغل کوهی واقع است که آنرا «کوه لاجورد» هم میگویند. در آن قسمتی که معدن واقع است، دره «جرم» تقریباً دو صد متر عرض دارد و خود معدن به ارتفاع 1500 فت از سطح مجرای رودخانه بلند افتاده است. طبقات رسوبی، رگ ها و طبقات سیاه و سفید در احجار پدید آورده و خود کوه عموماً از خاک زراعتی عاری است. راهی که از پای کوه تا معدن رفته روی همرفته دشوار گذار و مشکل است. لاجورد را اهالی محلی عموماً در زمستان ها استخراج کرده و اصول آن هم در زمانی که «وود» برای کشف سرچشمه «اکسوس» در دره های بدخشان علیا مسافرت میکرد (38-37-1936) چنین بود که در دهلیز های معدن قسمتی را که میخواستند بکنند، اول زیر آن آتش میکردند تا سنگ ها گرم می آمد و به اصطلاح مردمان جرمی نرم میشد، آنگاه با ضرب چکش پارچه هائی از آن جدا میکردند.

لاجورد را اهالی محلی از روی رنگ به سه دسته تقسیم کرده اند: «نیلی» آنکه رنگ تیره دارد. «آسمانی» قسمی که رنگ آن آبی خفیف میباشد و «سبز» یا «سوزی» که رنگ آن روشنتر و مایل به سبزی است.

قرار تحقیقاتی که بعمل آمده لاجورد در زمانه های باستان جز در بدخشان در هیچ نقطه دیگر زمین نبوده و به این اساس مدققین همه به این نظریه معترف اند که هر جا در مدنیت های قبل التاریخ و تاریخی که آثاری از ین سنگ کشف شود، بدون چون و چرا حکم میتوان کرد که از گوشه شمال شرقی آریانا، از بدخشان آورده شده است. این مسئله با ظاهر کوچک اهمیت بزرگ دارد و در تاریخ مرادوات آریانا با خارج روشنی معتناهی می اندازد. اینک از روی پاره یادداشت هائی که «موسیو گیرشمن» مدیر هیئت حفريات فرانسه در ین موضوع بمن لطف کرده اند وجود آثار لاجورد را در کشورهای همسایه و دور دست و در مدنیت های باستانی چندین هزار سال قبل ذکر کرده است. حالا به ذکر نتیجه آن می پردازیم:

- 1- تپه سیالک نزدیک کاشان (ایران)، از طبقه سوم که تاریخ آن در حوالی مناصفه اول هزار چهارم ق.م. نسبت میشود، اشیای کوچک لاجوردی بدست آمده است.
- 2- در سومر از قبرستان شاهی «ایور Ur» حوالی آخر هزار چهارم ق.م. عده زیاد اشیای طلایی و نقره ئی بدست آمده و در آنها قطعات رنگین لاجورد نصب است.
- 3- در عصر اوائل رسم الخط «بین النهرین» (حوالی 3000 ق.م.) از طبقه ئی موسوم به «جمدت نصر» و طبقات قبل التاریخ «سوز» و طبقه چهارم تپه زیورات زیادی مزین با سنگ لاجورد کشف شده است.
- 4- در مصر از مقبره «توتان خامون» (حوالی 1400 ق.م.) آثار لاجوردی به مقدار خیلی زیاد پیدا شده است.

5- در عیلام در خزانه معبد «شوشیناک» حوالی 1100 ق.م. لاجورد و اشیای لاجوردی زیادی کشف شده است.

تپه سیالک نزدیک کاشان از تپه های ایران است که موسیو «گیرشمن» خودش در آنجا حفاریات کرده. از روی اسلحه و ظروف گلی که از آنجا و از «نادعلی» در سیستان افغانستان کشف شده و ملاحظاتی که در سبک و اصول معماری بعمل آمده واضح معلوم میشود که طبقه ششم سیالک و نادعلی معاصر هم بوده. قرار نظر موسیو «گیرشمن» این ها شواهد زندگانی و استقرار اولین موج آریائی است و نظریه ما را تقویت میکند که آریاها چطور از باختر و سایر نقاط آریانا از راه های دره هیرمند و سیستان به خاک های ایران رفته اند و در مناصفه اول هزار چهارم ق.م. در آنجا مستقر شدن اند.

سرزمین سومر که مهد مدنیت آسیای قریب بشمار میرود و سومری ها که در مظاهر مدنیت مخصوصاً ایجاد رسم الخط بر دیگران سبقت دارند، در زمان شاهان خانواده سلطنتی «ایور» با کشور ما مراودات داشتند و بدون شبهه تعلقات تجارتي میان خاندان سلطنتی آریائی باختری و ایشان قایم بود و از روی اشیای لاجوردی که از طبقه «جمدت نصر» بین النهرین کشف گردیده میتوان گفت که در سه هزار سال ق.م. راه های رفت و آمد میان شرقی ترین نقاط آریانا و حوزه «دجله» و «فرات» باز بود و این راه ها بلاشبهه از باختر به حوزه هری رود و هیرمند متصل بوده و از خاک های ایران، شاید از حوالی کاشان موجوده گذشته به «سوز» و «عیلام» منتهی میشد و از آنجا ها بطرف سواحل بحر مدیترانه و وادی نیل میرفت. وجود زیورات در طبقه «جمدت نصر» بین النهرین و «سوز» و طبقات قبل التاریخ «سیالک» تثبیت میکند که در اوائل ظهور رسم الخط یعنی در حوالی سه هزار سال ق.م. مراودات میان آریانا و بین النهرین برقرار بود. لاجورد از سرزمین سومر و عیلام پیشتر رفته و در وادی نیل در سرزمین فراغنه هم منتشر شده است چنانچه اشیای و زیورات لاجوردی مکشوفه در مقبره «توتان خامون» هرگونه شبهه و تردید را از میان میبرد.

از روی این مطالعات دقیق و مستند فوق معلوم میشود که آریانا کشور کهنی است و با قدیم ترین ملل جهان زندگانی و مراوده و تعلقات حیاتی داشت. با وجودیکه تجسّسات قبل التاریخ کشور ما تازه شروع شده باز هم عوامل بارزی داریم که شاهد کمال زندگانی ما در 4 هزار سال ق.م. میباشد. بعضی علما به این عقیده هستند که آریاها از 8 هزار یا اقله 5 هزار سال ق.م. در باختر تمرکز داشتند و اولین و قدیم ترین دولت و سلطنت و نظام اجتماعی آریائی در آنجا به میان آمده. آریاهای باختری در تشکیلات نظام اداره، کشیدن راه ها، باز کردن طرق و بسط مراودات پیشقدم بودند و مهارت زیاد داشتند چنانچه این همه تعلقاتی که بالا ذکر کردیم شمه ئی از فعالیت های آنها است. راجع به همین مطالب آقای محمد فرهمند لاریجانی به استناد جغرافیای تاریخی «بارتولد» مینویسد: "از قرائن و آمار و آثار علایمی که در مصر و آثور کشف گردیده، میتوان حدس زد که در قدیمترین ازمئه تاریخ روابطی بین آرینهای [آریاها] باختری و ساکنین سواحل دریای سفید بر قرار بود چنانچه بعضی از مستشرقین کشف لاجورد را در ابنیه قدیمه آثور شاهد این مدعا شمرده اند و غالباً استدلال ایشان به حقیقت مقرون است زیرا تا جائیکه تحقیق گردیده در

آن عصر در هیچ نقطه ئی از نقاط عالم به استثنای بدخشان از وجود معدن لاجورد اطلاعی نمیدهند." (1)

به این ترتیب «بارتولد» به صراحت لهجه اظهار میکند که آریائی های باختری مرادوات خود را با سومری ها و آثوری ها و دیگر ملل سامی تا سواحل مدیترانه برقرار کرده و لاجورد آریانا در عالم ذوق و آرایش مدنیت های قدیم تا سرزمین فراغنه نفوذ کرده بود.

(1) – محمد فرمند لاریجانی، "دولت پادشاهی افغانستان و سازمان سیاسی و اقتصادی آن"، صفحه 81. که بصورت نسخه تاپی به مدیریت عمومی تاریخ رسیده.

/مجله آریانا، شماره 1، سال اول، اول دلو 1321، کابل//نشر مجدد دسامبر 2017، بنیاد فرهنگی کهزاد/